

Koos Knol

Papua Blues

NOORDBOEK

© 2024 Koos Knol | uitgeverij Noordboek

Omslagontwerp: Peter Slager

Boekverzorging: Elgraphic

Omslagbeeld:

ISBN 978 94 6471 253 7

NUR 521 | 761

Alle rechten voorbehouden. Niets uit deze uitgave mag worden vermenigvuldigd, opgeslagen in een geautomatiseerd gegevensbestand, of openbaar gemaakt in enige vorm of op enige wijze, hetzij elektronisch, mechanisch, door fotokopieën, opnamen of op enige andere manier, zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van uitgeverij Noordboek, postbus 234, 8400 AE Gorredijk, Nederland – info@noordboek.nl.

De uitgeverij heeft ernaar gestreefd alle copyrights van de in deze uitgave opgenomen illustraties te achterhalen. Aan hen die desondanks menen alsnog rechten te kunnen doen gelden, wordt verzocht contact op te nemen met uitgeverij Noordboek.

Noordboek is onderdeel van

20 leafdesdichten en in liet fan wanhoop bv

www.noordboek.nl

Inhoud

1	Voorwoord	7
2	Bapak Kos Knor	12
3	Gezonken buitengaats	24
4	Jan en Jantje met hun rode zakdoeken	38
5	Mezelf zoeken in Serui	50
6	De blanke top der duinen	58
7	Die kralenboom meneer, stond daar.	64
8	Een innige opeenstapeling van benen	70
9	Korwars aan zee	76
10	Onze held in Okaba	82
11	Daar was een oorlogsschip	88
12	Jezus kan zo aanmeren	95
13	Zit uw piemel goed?	100
14	De man met de bolle ogen	110
15	Hier? Nee, hier wonen geen Papua's	118
16	Bij de Pater op zolder	123
17	Poppenkraam	130
18	Een droomreis	136
19	Pon, mijn Kamoro-vriend en het wiegen van de dode	146

20	Het doosje van de tijd.	154
21	Maar je moet ze eerst zien dansen...	159
22	Waarom moest je zojuist een beetje huilen?	168
23	Mijn ziel kwijtraken en 'Frisian Flag' uit blik	175
24	Zielen moeten toch ook eten	184
25	Schoppen in het donker	193
26	Een laatste rokertje voor Omomá	199
27	Dansen op spiralen	207
28	De doden zijn niet dood	211
29	Dankwoord	215
	Beeldverantwoording	219

I.

Voorwoord

‘Het zijn geen varkentjes,’ roept Koos ineens, ‘het zijn voorouderbeeldjes!’ Het is voorjaar 2018 en we buigen ons over een foto uit de jaren 20 van de vorige eeuw. Daarop staan negen Papua’s naast elkaar voor een houten huis aan de kust van de Geelvinkbaai, dan nog Nederlands Nieuw-Guinea. Ze kijken in de camera. Maar wat hebben ze in hun handen? Eerst dachten we: varkentjes om handel mee te drijven op de markt, wat niet ongebruikelijk was. Dan kijken we nog eens, en ... ja, geen twijfel mogelijk: het zijn inderdaad voorouderbeeldjes, slecht herkenbaar omdat ze verpakt zijn. ‘Deze Arfak-mannen uit het binnenland zijn naar de kust gekomen om ze in te leveren bij de zendeling,’ zegt Koos. ‘Kijk maar, daar achter hen, dat is een zendingspost.’

Zo ging dat in die dagen. De christelijke zending had niet veel op met de voorouderverering ter plekke. Niet zelden werden zulke ‘heidensche’ beeldjes verbrand.

Ter voorbereiding van een boek over de rituele kunst van dit gebied had ik een paar jaar lang archiefstukken en vroege publicaties doorgenomen. In museumdepots en privécollecties had ik een paar honderd zulke voorouderbeeldjes, *korwars*, kunnen bekijken. De Papua's plachten ze in huis te bewaren om zo vaak als nodig contact te maken met hun in de korwar aanwezige overleden moeder of opa. Bij mijn onderzoek stuitte ik echter op allerlei details waar ik niet meteen uitkwam.

Daarom had ik Koos Knol om hulp gevraagd.

Want Koos groeide op in de Geelvinkbaai met inheemse kinderen als speelkameraadjes. Zijn vader was daar zendingsonderwijzer, op het schiereiland Soepiori. Toen het gezin in 1961 terugkwam naar Nederland was hij als twaalfjarige enigszins vertrouwd met lokale gebruiken en sprak hij naast Nederlands vloeiend Maleis.

De mooiste anekdote die hij me ooit vertelde betrof niet hemzelf, maar zijn vader. De jonge onderwijzer kwam op een avond in december 1948 aan op het vliegveld van Biak. Daar werd hij opgewacht door een groep mannen die hem naar zijn nieuwe standplaats roeide, over een doodstille zee bij volle maan. Onafgebroken zongen ze rituele liederen op het ritme van de roeislagen, om de geesten te begroeten die in de zee en langs de kust wonen. Voor zijn vader was dit een onvergetelijke ervaring.

Ook Koos werkte een aantal jaren als onderwijzer, in Nigeria en Saoedi-Arabië. Na een studie culturele antropologie is hij vervolgens zijn hele leven lang terug blijven keren naar Nieuw-Guinea. Hij en zijn partner, de cultureel antropoloog Paula van den Berg, organiseerden en begeleidden in de ja-

ren 90 duurzame culturele groepsreizen, in nauwe samenwerking met de lokale bevolking. Eind jaren 90 verschoof het accent naar *fair trade*, inkoop van houtsnijwerk en etnografica, in Nieuw-Guinea, de Salomonseilanden en de Nieuwe Hebriden, bestemd voor de westerse kunsthandel.

Tijdens die avontuurlijke reizen, vooral die naar de Geelvinkbaai in het noordwesten van Nieuw-Guinea en naar de Asmat en de Marind Anim in het zuidwestelijk laagland, hield Koos reisdagboeken bij. Ik heb ze mogen inzien: zestig notitieboekjes vol ontmoetingen en observaties. Daaruit heeft hij voor deze bundel geput.

In brieven en rapporten van de eerste zendelingen en bestuursambtenaren las ik, mateloos gefascineerd, over magie, sneltochten en initiaties. Over een dorpshoofd dat een zending in plaats van diens geweer een houten beeldje mee wilde geven. Daarin zat immers de overleden vader van het dorpshoofd, die de zending zou beschermen tijdens een gevaarlijke reis. Ik las over confiscatie van zulke beeldjes en gedwongen afbraak van geestenhuisen en over vreemde verrichtingen met de lichamen en schedels van overledenen.

Wat is nog over van dat alles, vroeg ik Koos, na onder meer kerstening, Nederlands bewind, modernisering en een wereldoorlog? 'Er is veel van over,' vertelde hij dan, 'vooral bij de oudere generatie op het platteland, en zeker als je let op allerlei overtuigingen en gewoontes.' Dat blijkt ook uit de ervaringen, ontmoetingen en vriendschappen die hij in zijn verhalen beschrijft.

Een jaar of zo geleden vroeg hij mij of ik eens een paar van die verhalen wilde lezen. Hmm..., dacht ik toen. Koos is een fijne vent. En absoluut een kenner van Nieuw-Guinea. Goed

schrijven, dacht ik, is hem daarmee echter niet zonder meer gegeven. Ik ben een fan van Joseph Conrad en V.S. Naipaul, van Lieve Joris over Kongo, van Nigel Barley over Kameroen en van Bruce Chatwin over Australië. Mijn lat ligt hoog.

Maar toen begon ik te lezen. Wat een heerlijke caleidoscoop van verrassende, ontroerende, grappige, spannende, vaak hilarische, soms bizarre, maar altijd diep menselijke ontmoetingen! Wat een talent voor scherp observeren en trefzeker verwoorden! De liefde voor de mensen en de landschappen van Nieuw-Guinea spatten er op elke pagina vanaf.

Ook het etnografisch gehalte van deze anekdotes is hoog. Ik denk bijvoorbeeld aan de ontmoeting met een oude houtsnijder die net aan een voorstevan zit te werken en in een lang gesprek met Koos losgaat over de geesten die daarin aanwezig zijn. Daar is tot nu toe bijna niets over bekend! Naast hun poëtische, literaire dimensie hebben deze verhalen een etnografische strekking in de zin van de empathische *thick description* van de Amerikaanse antropoloog Clifford Geertz. Die benadering heeft veel aandacht voor de visies en gevoelens van de mensen ter plekke, voor context en details.

Als zodanig vullen ze K.W. Galis' en G.J. Helds degelijke, maar sober-systematische etnografie van Noordwest Nieuw-Guinea prachtig aan, alsook Jan van Baals dikke studie over de Marind Anim van de zuidwestkust. Bij lezing en herlezing van Koos' verhalen moest ik vaak denken aan de al even verrijkende anekdotes in het oeuvre van de zendeling-antropoloog F.C. Kamma (noordkust) en in de publicaties van Petrus Vertenten MSC en andere Missionarissen van het Heilig Hart (zuidkust).

Met verhalen geven de bijzondere mensen die Koos ontmoet een plaats aan hun lief en leed, worstelen ze met hun lot, drukken ze uit en geven ze vorm aan wie ze zijn, zoeken ze naar zin, betekenis. Als hij hierover vertelt, met zoveel respect en genegenheid, krijgen we ook zijn eigen levensverhaal mee in een spanningsboog tussen heden en verleden. Dan lijkt hij het kind dat hij eens was, dáár was, te hervinden en komt hij telkens weer een beetje thuis

Raymond Corbey.

Hoogleraar culturele antropologie aan de Universiteit Leiden en auteur van een aantal studies over de rituele kunst van West Nieuw-Guinea

2.

Bapak Kos Knor

Beeldend kunstenaar en filmmaker Roy Villevoye en Koos Knol raakten halverwege de jaren 90 bevriend. Sindsdien waren ze bij reizen en verblijven in de Asmat in Papua regelmatig in elkaars gezelschap. Hij schetst hieronder een sfeerbeeld van Koos en zijn werk daar.

We ontwaakten in Senggo in de royale tweepersoons klamboe die Paula had genaaid van lappen dichte stof. Een textiele constructie van het formaat van een kleine bungalowtent. Je kon er rechtop in staan. Koos hing die overal zonder te vragen op: in mannenhuizen, in eenvoudige hutjes waar mensen een bescheiden slaapplek aanboden, in bouwvallige bivakken langs de oevers van rivieren. Als Koos begon te hangen moest alles en iedereen inschikken. Want hij hechtte erg aan de ruimte en privacy die deze opvouwbare huiskamer hem overal op zijn lange, vaak eenzame en uitputtende reizen, ver van de bewoonde wereld, bood.

Tot Koos' uitrusting hoorde verder een militaire plunje-

zak waar in ieder geval zijn van huis meegenomen kussen in zat. Zonder dit item verdween hij niet voor maanden de rimboe in. Verder nog enkele kingsize wastassen waar de rest van zijn spullen in gepropt zat. Het was me nooit duidelijk wat hij allemaal bij zich had. Soms kwamen er een paar verrassingen tevoorschijn, maar een heleboel bleef verborgen in die duistere chaos waarin Koos regelmatig aan het graven was.

Een grote leren schoudertas diende voor de administratieve functies. Aan de andere schouder hing meestal een lompe cameratas.

En onafscheidelijk aan zijn rechterhand een rolkoffer, die propvol cash zat. In heel Papua kon nergens buitenlands geld worden gewisseld. De paar banken die er waren hadden sowieso maar een kleine voorraad geld. Al in Bali had hij bij verschillende banken duizenden euro's en dollars tegen Indonesische cash gewisseld. En later in Papua ruilde hij die bij benzinstations nog eens om tot een veelheid aan kleinere biljetten. Omdat zelden iemand geld terug had, waren er voor aankopen en transacties in ver afgelegene oorden kleine coupures nodig. Een rolkoffer vol, die Koos geen seconde uit het oog verloor. Steeds hoorde je aan het geluid van de rollende wieltjes dat hij er aan kwam.

Koos en zijn rolkoffer als één bionisch geheel. Hij had net de bungalowklamboe met geweld weggestouwd, toen hij de rest van wat er op de vloer in het rond lag bij elkaar begon te maaien en in tassen propte. Ik had mijn sokken nog niet aan. Sokken zijn van levensbelang in Papua. Tegen de zon, tegen de vele insecten, en zeker 's avonds tegen demalariamuggen. Toen ik begon met aankleden miste ik een sok, van de twee paar die ik bij me had. Ik vroeg het aan Koos, die al druk bezig was met het regelen van allerlei zaken, ondertussen grappen

makend met nieuwsgierige omstanders. Hij groef voor de vorm nog even in de tassen naar de sok.

Maar gaf het snel op. Hij had hem niet.

Die ochtend vertrokken we uit Senggo voor een wekenlange reis naar de afgelegen noordoost regio van de Asmat. Hier kwam zelden tot nooit een buitenstaander. Zoals overigens in het grootste deel van Papua.

Een stel schippers was ons vanuit het rommelige, gammele havenstadje Agats naar Senggo tegemoet gereisd. Twee volle dagen stroomopwaarts over enorme rivieren. Dat had Koos vanuit Nederland via een gebrekkige telefoonverbinding weten te regelen met de gewiekste Indonesische handelaar en monopolist Aleks. Tegen een ongehoord dagtarief.

De boot was een kolossale uitgeholde boomstam die zeker tien meter lang was. Erachter hing een zware buitenboordmotor. Aan de vele oliedrums aan boord kon je zien hoe gulzig die luid ronkende motor brandstof slurpte. Het geheel deed denken aan een zware vrachtauto op het water. Voor de verzamelreizen van Koos in dit deel van Papua was er eigenlijk geen alternatief.

Hij reisde in dit gigantische mangrovemoeras, waar alleen verkeer over water mogelijk is naar kleine, ver van elkaar gelegen gemeenschappen, die over het algemeen op de hogere rivieroeveren wonen.

Daar deed hij zijn inkopen, net zoveel als zijn schip kon dragen, en dan keerde hij terug naar Agats met zijn -hopelijk-lucratieve oogst. Vandaar kon alles dan per schip naar Surabaya verstuurd worden via een keten van overlaadstations.

Zie Katern: nr. 07b